

Az ipari béke apostolai.*)

Írta: Szabó Ervin.

Mintegy visszhangként azokra az elméletekre és törekvésekre, amelyek részben a munkásosztályból, de még inkább az ideológusok csoportjából fakadtak és a modern ipari életet a korlátlan individualizmus és önzés alapjáról más, altruisztikusabb erkölcs alapjára akarták helyezni, a vállalkozók körében is megszólaltak hangok, amelyek a munkáltató és munkás közötti puszta gazdasági viszonyba személyes és érzelmi elemeket kívántak belevinni.

Azt hirdették, hogy a tőke és a munka közötti harc nem annyira az érdekek ellentétének következménye, hanem inkább annak, hogy a két fél közötti személyes viszony egymást nem egyforma embernek tisztelő ellenségek viszonya. Nem tartották helyesnek, hogy a gyáros nem tartja egyenrangú félnek a munkást, nem becsüli teljes jogú szerződő félnek, hanem gőgösen cseledjének, akivel szemben épen úgy elzárkózik társadalmilag, akit ugyanúgy megvetően, lekicsinylően ítél meg és ugyanúgy a legszigorúbb fegyelemmel tart féken, mint egykor a hűbérúr jobbágyait, vagy épen őket magukat, egy teljes jogúakká lett polgárokat. Csuda-e, ha az önérzetes munkások, akik emberi mivoltukat érzik, folytonos lázadással bénítják meg a termelés munkáját?

A gyáros mondjon le gőgös jelszaváról: hogy gyárában ő az úr és senki másnak nincs beleszólása az üzem ügyeibe. Munkásait fogadja munkatársainak s ha talán nem is a technikai és kereskedelmi vezetésben, de legalább a munkaviszonyok megállapításában akaratuk épen úgy érvényesüljön, mint a munkáltatóé.

Az alkotmányos gyárnak ez az elmélete sokhelyt úgynevezett munkásválasztmányok létesítésére vezetett. Ennek a munkások által választott bizottságnak főadata volna a munkarend megállapítása, a munkások viselkedésének ellenőrzése; nézeteltérések esetében közvetítene a gyárvezetőség és a munkások közt, ezek kívánságait és panaszait kifejezésre juttatná, viszont a vezetőség által kezdeményezett újításokról véleményt mondana. Valóságos gyári parlament tehát.

Amilyen szépen volt kigondolva a dolog, olyan kevéssé vált be a gyakorlatban. Akármit határoz is a munkásválasztmány, határozatai érvényesekké csak akkor válnak, ha a munkáltató is hozzájárul. Így eleve csak olyan kérdéseket tárgyal, amelyek annak tetszenek, a legritkábban olyanokat, amelyek érezhetően belevágnak a munkaviszonyba. Nincs egyetlen munkáltató, aki hozzájárulna ahoz, hogy például a bérkérdésbe a választmánynak beleszólása legyen. Minden egyéb azonban csak másodsorban érdekli a munkásokat. S így a kezdet rövid lendülete után a munkások – ha ugyan eleve nem viseltetnek bizalmatlansággal az intézmény iránt – visszavonulnak s a gyárosok sem erőltetik a dolgot. Kitűnt, hogy a legtöbb munkásválasztmány, amelyről eleinte magasan szárnyaló híreket küldtek világgá, a valóságban nem él, elhalt vagy elköltözött tagjait újakkal nem pótolják, üléseket nem tartanak; s ha forma kedvéért néha mégis összejönnek, a legmellékesebb dolgokon kívül másról meg nem kérdezik őket.

A munkásaikkal való békét sokkal radikálisabb eszközökkel kísérlik meg azok a munkáltatók, akik nem joggal, hanem valóságos anyagi szolgáltatásokkal javítják a munkaviszonyokat.

Kevés ember van, akinek nem dobogna örömtől

*) Részlet szerzőnek „A tőke és a munka harca” c. művéből.

a szíve, ha némely óriás vállalat munkás jóléti intézményeiről hall. A 70.000 munkást foglalkoztató Krupp-féle művek híre elhatolt mindenfelé, de kisebb méretekben másutt is találni hasonló dolgokat. A vállalat munkásai nem a nagyváros piszkos, nyirkos, túlszűfolt bérkaszáryaiban élnek, hanem a joggal áhított kertvárosban, szemrevaló, takaros házikókban, amelyekről azt hinnéd, kis tőkések villái. A ház körül kert, mögötte istálló, benne jól tartott tehén vagy disznó. Ha benézel a házba, a technika és az egészségügy minden követelményét kielégítő lakást látsz, világosságot, napot, tisztaságot. Ha véletlenül két családra készült a ház, mindenik szigorúan el van különítve a másiktól. Halod, hogy munkásról nemcsak addig gondoskodik a vállalat ily jól, ameddig munkabíró, hanem bajában sem hagyja cserben. Ha megbetegszik ő vagy hozzátartozója, előleggel, kölcsönrel ellátja; ha megrokkán, nyugdíjat húz a kötelező nyugdíjpénztárból. Allandóan jó és olcsó ételmezésről a gyári fogyasztó szövetkezet gondoskodik. Hogy meg is takaríthasson, félretehessen valamit, a rendes munkabéren felül a vállalat nyereségében is részesedik. Szellemi szükségleteit kielégítheti a gyár népkönyvtárában, olvasótermeiben, a gyár által támogatott zenekarai hangversenyein. A gyermekeket naphosszat a gyári gyermekkert gondozza, a betegek a gyár kórházaiban, szanatóriumaiban részesülnek szerető ápolásban, s i. t.

Nem férhet hozzá kétség: vannak vállalkozók, akik erkölcsi köteleességet vélnek teljesíteni, amikor ilyen intézményekkel egészítik ki vállalatukat. Úgy érzik tényleg, nem elég, ha munkásaihoz más kapocs nem fűzi őket, mint a rideg gazdasági munkaszerződés; ők nemcsak egyenjogú szabad polgárnak ismerik el a munkást, hanem embertársuknak, akinek anyagi, erkölcsi, szellemi helyzetét javítani erkölcsi köteleességük; és ennek fejében nem kívannak tőle mást, mint ugyanolyan szeretettel és ragaszkodást, amelyet ők maguk éreznek és tanúsítanak iránta.

De aki egyszer közelebbről megnézte ezeket a dolgokat és nem érte be a külső színnel, hanem elolvassa a lakásrendeket, a beteg- és nyugdíjpénztárak, a fogyasztószövetkezetek alapszabályait, a könyvtárak könyvjegyzékeit stb. stb., az csakhamar rájön, hogy a legkevesebb munkáltatót indítják altruisztikus érzések a mintaszerű jóléti intézmények megalkotására.

Kitűnik, hogy munkásházakat csak azért építenek, mert különben nem kapnának munkásokat. Nem építenek a nagyvárosi vállalatok, mert ott akad munkás mindig; és nem építenek a falun sem addig, amíg a falu ellátja őket munkaerővel. A bérszerződések szorosán összekapcsolják a bérvizonyt a munkaviszonnyal. A fölmondás ideje olyan rövid, mint semmiféle más lakásban. Kruppnál 14 nap; de sokhelyt rögtön el kell hagynia a munkásnak a lakást, mihelyt a munkaviszony fölbonlott: Ha kimarad a munkából: kilakoltatják. S minthogy laknia mégis csak kell, akár dolgozik, akár nem: ha egyszer rászánta magát, hogy a gyári lakásba költözzék, sokat eltűr, míg arra szánja magát, hogy a munkát beszüntesse vagy a gyárat elhagyja.

Egészen így állnak a dolgok a nyugdíjpénztárral: ha helyét elveszti, elveszti részben vagy egészben befizetéseit is és minden egyéb igényét. A jóléti intézményeiről híres Krupp-féle acélművek nyugdíjpénztára alapszabályainak 15. §-a így szól:

„Ha valamely tag kiválik a cég szolgálatából, neki és utódainak minden igénye a nyugdíjpénztárral szemben megszűnik.”

De ha végig ki is tart a cégnél, akkor is ki van szolgáltatva a gyárvezetőség kénye-kedvének. A legtöbb nyugdíjpénztár igazgatóságában a vezetőség em-

berei vannak többségben és ezek az emberek szabják meg a nyugdíj magasságát: nem a befizetésektől, hanem a jóindulatuktól függ, ki mennyit és mikor kap.

A gyári takarékpénztárak menten fölmondják a betéteket, mihelyt a munkás beszünteti a munkát.

Nyilvánvaló, hogy az oly mutató jóléti intézmények, amikor élvezetük ilyen föltételekhez van kötve, semmiképen sem tágitják és fokozzák a munkások jólétét és szabadságát, hanem elveszik tőlük azokat a jogokat is, amelyeket az ipari állam liberális törvényhozása minden polgárának megad.

A munkásjóléti intézmények megfosztják a munkást a szabad költözködés jogától. Ha a szomszéd gyárban több bért is kapna, nem mehet oda, mert kiteszik lakásából. A régi időben nyíltan és törvénnyel kötelezték a jobbágyot, hogy földesurának dolgozzék. Most lakást adnak neki és azzal kötik le.

A jóléti intézményekkel felszerelt gyár munkásainak gyermekei számára nem érvényes a szabad pályaválasztás joga. Régen azt mondták: az apa a földesúr, a fiú is az övé. Ma közvetve mondják ugyanezt. A gyári lakásokban nem szabad szállást vagy kosztot adni olyannak, aki nem munkása a gyárnak. Ha az a munkás saját gyermeke is. A gyár tehát széttepi a családi kapcsolatokat vagy kényszeríti a gyermekeket is, hogy az üzem szolgálatába álljon, akár tesszik neki vagy megfélelő a foglalkozás, akár nem. Sőt: a fiúnak már az apára való tekintettel is meg kell maradnia; sokszor megesik, hogy ha a fiú fölmond, az apának is fölmondanak.

A jóléti intézmények megsemmisítik a szabad munkaszerződés jogát. Ez a jog a munkás számára amúgy is sokszor illuzórius; de ahová a jóléti intézmények kötik, ott egyszer s mindenkorra le kell mondania arról, hogy esetleges kedvező konjunktúrákat kihasználjon. Ha béremelést kér, hamar eszébe juttatják, hogy: „nincs lakásod?” – és: „mennyit fizettél be a nyugdíjpénztárba?”

A jóléti intézmények megrövidítik a munkás jogát, hogy jövedelmével korlátlanul rendelkezék. Mindenféle címen levonások történnek: a segélypénztárakba, a takarékpénztárba kell befizetnie. Valóságos pénzügyi gyámság alatt van, anélkül, hogy biztos lehetne arról, hogy a levont összegeket valamikor visszakapja.

Az egyesülés és gyülekezés joga teljesen a gyárúr *kényétől* függ. Semmiféle szervezkedés nincs megengedve, amelynek célja a bér- és munkaviszonyok javítása. Kilakoltatás, a befizetések, jutalékok elvesztése nyomon kísérnek minden ilyen kísérletet. Ellenben belekényszerítik a munkásokat az u. n. sárga szervezetekbe, amelyeknek bevallott egyedüli céljuk a harcok szakszervezeteket ellensúlyozni, harc esetén a sztrájkolókat helyettesíteni.

És amit az alkotmányok az állampolgárok büntetőjogi védelemmel körülbástyázott jogának és kötelességének dekretálnak: a szabad és független választójogot sem gyakorolhatják, ha nem a gyári hűbérúr kívánásai szerint. „Öreg munkás létére tudhatná – mondta egy igazgató az elbocsátott munkásnak – hogyha kenyéradója a jelölt, arra kell szavaznia.”

Joggal nevezték ezt az egész rendszert gyári feudalizmusnak. A középkori földesúr semmivel sem korlátozta jobban a paraszt szabadságát, mint ezek a patriarchális munkáltatók kötik munkásaikat az egyszer elvállalt munkahelyhez. Valóban: sikerült megvalósítani az ipari békét, sikerült érzelmi kapcsolatokat fűzni a munkáltatók és a munkások közt,

Bármennyire hasznos is azonban a vállalkozóknak az emberszeretet ez a fajtája, a jóléti intézmények mégis igen kevésbé terjedtek el. És pedig két ókból.

Az egyik az, hogy kevés azoknak a vállalatoknak a száma, amelyeknek érdemes a jóléti intézményekbe nagy összegeket fektetniük. A német munkáltatók lapja egy azóta híressé vált nyilatkozatában bevallotta, hogy „sehol sem létesítenek jóléti intézményeket, ahol a munkáltatóknak nincs hasznuk azokból”. Miért? Erre is megfelel a lap:

„A munkáltatók legsajátabb érdeke követeli a munkások jó és olcsó ellátását. Mert mihelyt a munkások drágán kell fizessenek ellátásukat, emelkednek a bérek. Azért azt látjuk, hogy mindenütt, ahol nincs elég lakás és olcsó élelmiszerek beszerzése nehéz, vagyis gyér népességű vidékeken, nagy a hajlandóság jóléti intézmények létesítésére. Ilyen helyeken a vállalkozók munkás családi házakat, legényszállókat, étkezőket, áruházakat, kórházakat, fürdőket stb. építenek; szóval: mindenről gondoskodnak, amit sűrűbb népességű vidékeken, kivált pedig nagyobb városokban, a szükséglethez képest a községek vagy magánvállalkozók vállalnak. Viszont látjuk, jóléti intézményekre legkevésbé a nagyvárosi vállalkozók költenek, mert ott az egyes képtelen a legjobb szándékú és legmesszebbmenő törekvésekkel is a helyi lakás- és élelem árakat befolyásolni.”

(Deutsche Arbeitgeber-Zeitung, 1904 okt. 9.)

Már pedig az ipari vállalatok túlnyomó nagy része a nagy városokban van – hisz a modern ipar teremtette csak meg a nagy városokat. Ezért van az, hogy csak kisebb része a vállalatoknak érzi az „erkölcsi” köteleiséget, hogy munkásairól a gyáron kívül is gondoskodják.

Es minthogy a nagy vidéki vállalatok is hovatovább nagyváros-alakulásra vezetnek, ezeknek is csak ideig-óráig érdemes a jóléti intézmények fentartása.

De nemcsak nem érdemes: nem is lehetséges. A nagyvárosi munkás sokkal bizalmatlanabb a jóléti intézményekkel szemben – még a jóhiszeműekkel szemben is – semhogy könnyen elfogadná azokat. Kevésbé hasznukat is látja, mint a vidéki munkás, mert hisz érezhető befolyásuk a megélhetés viszonyaira nincs. „Es mivel az óriásüzemek körül keletkező nagyváros munkásnépességétől az üzem munkásait teljesen elszigetelni mégsem lehet: az engedelmességbe talán már beletörődött ipari jobbágyokban is fölébred a lázadás szelleme. Mind gyakrabban hallunk a mintászerű patriarchális üzemekben kitört sztrájkokról. És ha a sztrájk a közönséges munkaviszonyban álló munkások számára is súlyos és esetleg végzetes kockázat, azok számára, akiket az anyagi lét minden szála az üzemhez fűz, akik számára a munkaviszony megszűntetése egyúttal lakásuk, megtakarított pénzük, nyugdíjuk elvesztését jelenti, olyan vállalkozás, amelyet csak az anyagi és erkölcsi érdekeiben végsőig sértett ember kockáztat meg. Ha megteszi: nem tehet másként. Az idő járását visszafordítani nem lehet. A szabad ipari munkásból jobbágyot csinálni nem lehet.